

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

УДК 376.1-056.264:373.2

А. Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Л. Ступак

Свеська спеціалізованаЗОШ I-III ступенів №1
Ямпільської районної ради Сумської області

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті охарактеризовано основні етапи експериментального дослідження стану зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. В основу констатувального експерименту покладена тестова методика діагностики зв'язного мовлення В. Глухова. Для оцінювання успішності виконання завдань за методикою було передбачено використання бально-рівневої системи. Аналіз результатів дослідження підтвердив наявність низки особливостей, що характеризують стан зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення, які обов'язково слід враховувати під час проведення корекційної роботи.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, зв'язне мовлення, діти дошкільного віку, переказ, дослідження.

Постановка проблеми. На сьогодні відмічається тенденція збільшення кількості дітей дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями, які зумовлюють труднощі в оволодінні програмою навчання та виховання означеною категорією дітей в умовах дошкільного навчального закладу та їх своєчасною мовленнєвою підготовкою до школи [2, 27].

Особливого значення на сучасному етапі розвитку корекційної освіти набуває процес діагностики мовленнєвих порушень в дітей дошкільного віку із загальними недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Визначення стану зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ сприятиме складенню адекватної методики корекції, що у подальшому допоможе дитині адаптуватися у соціальному середовищі [3, 128].

Аналіз актуальних досліджень. Питаннями вивчення особливостей дітей із ЗНМ присвячено низку фундаментальних досліджень Н. Новотворцевої, Т. Філічевої, Г. Чіркїної та ін. Вивченням особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей-логопатів та розробкою методик їх навчання займалися такі вчені, як В. Воробйова, В. Глухов, Т. Ткаченко, Н. Джгутова, Є. Мастюкова. Т. Філічева, Ястребова та інші. Проте, й на сучасному етапі розвитку корекційної освіти проблема корекції ЗНМ у старших дошкільників залишається розробленою не у повному обсязі.

Мета статті – висвітлити результати дослідження стану зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Обстеження стану зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ та НМР проходило у відповідності з основними методичними вимогами. Базою дослідження виступив ДНЗ №36 «Червоненька квіточка» міста Суми. В основу констатувального експерименту покладена тестова методика діагностики зв'язного мовлення В. Глухова [1, 8–60]. Для оцінювання успішності виконання завдань за методикою було передбачено використання бально-рівневої системи. Кожне завдання оцінювалося окремо. На наступному етапі вираховувалася сума балів за всі завдання. Далі сумарна оцінка співвідносилася з рівнями успішності дітей та з нормою розвитку.

Комплексне обстеження включало низку послідовних експериментальних завдань, які проводилися з кожною дитиною індивідуально. Обстежено 12 дітей 5–6 років, що мають загальне недорозвинення мовлення різних рівнів, і 12 дошкільнят того ж віку з нормальним розвитком мовлення (контрольна група). Опишемо результати виконання завдань.

Першим завданням стало визначення здатності дитини складати закінчене висловлювання на рівні фрази (за зображенням на картинці дії). Аналіз результатів показав, що багато дітей із ЗНМ відчують ускладнення під час самостійного складання висловлювань на рівні простого закінченого речення. У більшості дітей при цьому відзначалися помилки у вживанні словоформ, що порушують зв'язок слів у реченні, тривалі паузи з пошуком потрібного слова, порушення порядку слів, помилки закінчень (на галявину ростуть грибів та ін.). У 5 дітей із 12 спостерігалось поєднання виражених різною мірою труднощів смислового й синтаксичного характеру.

У ході визначення здатності дітей встановлювати лексико-смислові відношення між предметами та переносити їх у вигляді закінченої фрази-висловлювання, в дітей із ЗНМ констатовано більші труднощі, ніж у дітей із нормою розвитку, під час виконання іншого завдання – складання речень за картинками (із зображенням: дівчинка, ліс, гриби). Незважаючи на запитання, яке пропонувалося всім дітям: Тільки 1 дитина змогла скласти речення самостійно, з урахуванням логічного зв'язку всіх трьох картинок. Решті дітей завдання пояснювалося повторно, але і після повторення інструкції 9 дітям не вдалося скласти речення з урахуванням логічного зв'язку усіх трьох змістовних ланок, дітей які не впоралися із завданням, не констатовано. Усі діти контрольної групи успішно виконали обидва завдання.

Наступним завданням було дослідження уміння відтворювати невеликий за обсягом і простий за структурою літературний текст дітьми із ЗНМ (зв'язну сюжетну розповідь з опорою на наочний зміст та послідовні фрагменти, розповідь з опорою на особистий досвід, розповідь-опис).

За результатами виконання завдання визначалися:

- 1) ступінь самостійності під час складання розповіді;
- 2) зв'язність, послідовність і повнота висловлювань;
- 3) смислова відповідність матеріалу (текст, наочне зображення сюжету та ін.) і поставленої мовленнєвої задачі;

4) особливості фразового мовлення. Під час виникнення ускладнень в процесі складання розповіді (переривання в оповіданні, тривалі паузи тощо) надавалася допомога у вигляді послідовного використання стимулюючих, навідних, уточнюючих питань.

За результатами перших трьох завдань 100 % дітей із нормою розвитку (НР) та жоден із дітей із ЗНМ показали достатній рівень розвитку фразових висловлювань, 25 % дітей із ЗНМ та жоден із дітей із НР – задовільний рівень, 25 % дітей із ЗНМ та жоден із дітей із НР – недостатній рівень, 50 % дітей із ЗНМ та жоден із дітей із НР – низький рівень. Дітей, що виконали завдання неадекватно не спостерігалось у жодній із груп.

У ході аналізу результатів було встановлено, що ускладнення у дітей частіше за все виникали на початку переказу, під час відтворення послідовності, появи нових персонажів казки тощо. Майже у всіх дітей спостерігалися порушення зв'язності викладу під час переказу, обмеженість словникового запасу, при цьому виявилось, що деяких предметів не називають зовсім. У 8 дітей ускладнення під час складання переказу носили різко виражений та стійкий характер (пропуски фрагментів тексту, смислові помилки, порушення зв'язності тощо). За результатами дослідження виявлено низький рівень фразового мовлення старших дошкільників.

Виконання наступного завдання – складання оповідання за серією сюжетних картинок («Лисичка та Журавель») сприяло визначенню низки специфічних особливостей у монологічному мовленні у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Дітям була надана відповідна допомога: допоміжні запитання, опора на відповідну картинку тощо. Для всіх дітей були характерними труднощі під час переходу від одного зображення до іншого, не враховувалися деталі в картинках.

Аналіз результатів виконання цього завдання свідчить про ускладнення в розгорнутості та точності передачі наочного сюжету, відсутності смислового узагальнення сюжетної ситуації, неточності у вживанні значень слів, граматичне оформлення багатьох висловлювань у більшості дітей. Одна дитина, незважаючи на допомогу, не змогла виконати завдання. У 8 дітей були різко виражені різні порушення під час складання розповіді. У багатьох дітей відзначалися поєднання грубих порушень, розповідь практично зводилася до відповідей на запитання, втрачалася характер зв'язність розповіді.

П'яте завдання – складання розповіді на близьку для дітей тему: «На нашій ділянці». Метою було виявити індивідуальний рівень, особливості

оволодіння дітьми фразового та монологічного висловлювання під час передачі своїх життєвих вражень. З метою полегшення завдання випробуванням попередньо пропонувався план розповіді, який складався з п'яти запитань. Після цього дитина складала свою розповідь за окремими фрагментами, перед кожним з яких повторювалося відповідне запитання.

Аналіз результатів складання оповідань показав, що тільки у 1 дитини із ЗНМ у всіх фрагментах розповіді містилися фразові відповіді, у більшості ж фразові в одному або декількох фрагментах відповіді були відсутні або замінені простим перерахуванням подій. Під час складання оповідань діти використовували короткі словосполучення – в 2–4 слова. Складні висловлювання, в більшості випадків були неправильно оформленими, що свідчить про низький рівень використання фразового мовлення. Це заважало дітям скласти зв'язне розгорнуте висловлювання. Інші діти впоралися зі складанням розповіді.

Порівняльні дослідження показали, що розповіді дітей із загальним недорозвиненням мовленням та дітей контрольної групи різко розрізнялися за обсягом та рівнем інформативності. Так, середня кількість слів в оповіданнях дітей із ЗНМ дорівнював 28 слів, а у випробовуваних із нормою розвитку – 81 слово, тобто в 3 рази більше.

В оповіданнях дітей із нормою мовленнєвого розвитку інформативні елементи були більш розгорнутими, включали пояснення, уточнення, були використані відповідні мовленнєві засоби.

Діти із ЗНМ отримали наступні результати: 1) переказ: достатнього рівня не показав жоден із дітей, задовільний рівень – 17 % дітей, недостатній рівень – 33 % дітей, низький рівень – 50 % дітей; 2) розповідь за серією сюжетних картинок: достатнього рівня не показав жоден із дітей, задовільний рівень – 17 % дітей, недостатній рівень – 25 % дітей, низький рівень – 58 % дітей; 3) розповідь з особистого досвіду: достатнього рівня не показав жоден із дітей, задовільний рівень – 17 % дітей, недостатній рівень – 41,5 % дітей, низький рівень – 41,5 % дітей.

Для шостого завдання – складання описової – дітям пропонувався персонаж – Буратіно. Протягом декількох хвилин діти уважно розглядали предмет, а потім пропонувалося скласти про нього розповідь за поданим планом: «Розкажи про цього казкового персонажа: як його звуть, який він за величиною, назви основні частини тіла; скажи, з чого він зроблений, як одягнений, що у нього на голові » тощо. Було виявлено, що дітям із ЗНМ набагато важче скласти розповідь про даного казкового героя, ніж дітям із нормою розвитку. Дошкільники із ЗНМ частіше не могли самостійно скласти розповідь, вони відповідали на запитання, часто потребували допомоги з боку логопеда. Діти із нормою розвитку впоралися із цим завданням без певних ускладнень.

Сьоме завдання – завершення розповіді за готовим початком (з опорою на зображення) – мало за мету виявлення можливостей дошкільників вирішення поставленого творчого завдання та використання наочного матеріалу під час складання запропонованої розповіді.

За результатами дослідження рівня сформованості розповіді-опису, розповіді на тему чи продовження розповіді за заданим початком дітей було отримано наступні результати: діти із нормою розвитку показали достатній (83 %) та задовільний (17 %) рівні розвитку. Діти із загальним недорозвиненням мовлення показали достатній (8 %), задовільний (17 %), недостатній (25 %) та низький рівень (50 %) рівні розвитку.

Аналіз показав, що діти із загальним недорозвиненням мовлення значно відстають від дітей із нормою розвитку за рівнем володіння засобами фразового мовлення, що значно обмежувало їх можливості складання інформативного висловлювання. Допущені дітьми аграматизми в різних видах розповіді збільшили кількість помилок під час вживання прийменників і прийменниково-відмінкових конструкцій, передачі просторових та інших відносин. Значне число помилок спостерігалось під час вживання дієслівних форм. Найбільше число помилок виявлено у ході побудови речень, особливо проявлялось під час вживання поширених і складних речень.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виходячи з аналізу результатів дослідження зазначимо, що діти дошкільного віку із ЗНМ, у порівнянні з дітьми, що мають норму мовленнєвого розвитку, значно відстають у формуванні навичок зв'язного мовлення. Проведені дослідження виявили низку особливостей розвитку зв'язного мовлення в зазначеній категорії дітей, які слід врахувати під час проведення корекційно-логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием / В. П. Глухов. – М. : Аркти – 2004 – 144 с.
2. Ільяна В. М. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ / В. М. Ільяна // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2010. – № 3. – С. 27–31.
3. Марченко І. С. Особливості складних синтаксичних конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення / І. С. Марченко, Т. М. Швалюк // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наукових праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – № 11. – С. 127–132.

РЕЗЮМЕ

Кравченко А., Ступак Л. Исследования связной речи у дошкольников с общим недоразвитием речи.

В статье охарактеризованы основные этапы экспериментального исследования состояния связной речи у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. В основу констатирующего эксперимента положена тестовая методика диагностики связной речи В. Глухова. Для оценки успешности выполнения заданий по методике было предусмотрено использование балльно-уровневой системы. Анализ результатов исследования подтвердил наличие ряда

особенностей, характеризующих состояние связной речи у детей с общим недоразвитием речи, которые обязательно следует учитывать при проведении коррекционной работы.

Ключевые слова: *общее недоразвитие речи, связная речь, дети дошкольного возраста, изложение, исследование.*

SUMMARY

Kravchenko A., Stupak L. The study of preschool children connected speech with general underdevelopment of speech.

At the present stage of the development of the correctional education the process of diagnosis of preschool children speech disorders with general underdevelopment of speech becomes of particular importance. The main stages of experimental studies of the condition of coherent speech in preschool age children with general underdevelopment of speech are characterized in the article.

A comprehensive survey included a series of successive experimental tasks, which were conducted with each child individually. There were examined 12 children of 5-6 years with general underdevelopment of speech at different levels, and 12 preschoolers of the same age with normal speech development.

The basis of the ascertaining experiment was held on test methods for diagnostics of connected speech by V. Glukhov. To assess the success of the technique use the ball-tier system was included.

The survey of connected speech in senior preschool children with speech disorders and normal speech development took place in accordance with the basic methodological requirements. The study was made in the pre-school educational establishment № 36 «The Scarlet flower» of the town Sumy.

The analysis showed that children with general underdevelopment of speech are significantly lag behind children with normal development on the level of ownership of the means of coherent speech. Made by the children agrammatism has increased the number of errors in the use of prepositions and prepositional-case constructions, transmission, spatial and other relations. A significant number of errors were observed during the use of verbal forms. The majority of errors were identified during the construction of the sentence, especially manifested during the use widespread and compound sentences.

The analysis of the results of the study confirmed the presence of several features characterizing the state of the connected speech of children with general underdevelopment of speech, which definitely should be taken into account when carrying out remedial work.

Key words: *general underdevelopment of speech, coherent speech, preschool children, translation, research.*